

CERCETAREA ARHEOLOGICĂ A CULTURII MATERIALE DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN SECOLUL AL XIV-LEA *

DE

PANAIT I. PANAIT

Prin importanța lui fundamentală în istoria românilor, secolul al XIV-lea a constituit o preocupare constantă a istoriografiei moderne românești. Lucrărilor de sinteză elaborate în ultimul veac li s-au alăturat studii de analiză, rapoarte ale unor investigații arheologice desfășurate îndeosebi în vechile centre de reședință voievodală, publicații de izvoare scrise, aflate în țară sau peste hotare¹. În acest stadiu de cunoaștere în bună măsură a patrimoniului arhivistic, cercetărilor arheologice le-a revenit îndatorirea de a lărgi câmpul de investigație, scoțind la iveală mărturiile ale culturii materiale medievale ce caracterizează începutul feudalismului dezvoltat românesc.

Depășindu-se cu mult concepția și metoda de cercetare din perioada interbelică, săpăturile arheologice din ultimele două decenii privind secolul al XIV-lea au urmărit probleme extrem de variate, afectând o arie geografică largă. Cele circa 40 de stațiuni precizate în cursul săpăturilor sînt distribuite în trei mari zone geografice ale Țării Românești:

— Zona nordică cuprinsă între albia Oltului, aliniamentul Cotmeana, Tîrgoviște, Tîrgșor mergînd în sus pînă la Podul Dîmboviței și Poenari.

— Zona sudică ce urmărește ca o fișie lată de circa 10—20 km matca Dunării, începînd cu Porțile de Fier și oprindu-se, deocamdată, la Piuă Pietrei.

— Zona centrală grupată în jurul capitalei avînd corespondent îndepărtat necropola de la Verbicioara și unele recente descoperiri de la Craiova.

Întinse pete albe rămîn în partea de est a vechii Valahii, în sudul cîmpiei înalte a Piteștilor, în întreaga cîmpie a Boianului și în zona subcarpatică olteană.

Ceea ce constituie un rezultat remarcabil este crearea coridorului Podul Dîmboviței, Cetățeni, Tîrgoviște, București, Coconi care permite

* Comunicare expusă la Conferința națională de arheologie de la Craiova 17—20 decembrie 1969.

¹ Pentru bibliografia de bază vezi *Istoria României*, II, p. 344—345; 396—398.

studierea culturii materiale din secolul al XIV-lea în condiții geografice variate.

Cercetările de pînă acum consacrate vestigiilor medievale sau care au urmărit alte obiective dar au surprins în cursul lor atari monumente dau o viziune largă asupra problemei satului, a genezei și dezvoltării orașului muntean, a fortificațiilor militare, a monumentelor de cult, punînd totodată la dispoziție un inventar meșteșugăresc destul de bogat.

Săpăturile inițiale în 1960 la Coconi pot fi considerate ca începuturi ale studiului arheologic metodic al satului medieval românesc. Deși anticipate de valoroasele descoperiri de la Zimnicea², Verbicioara³, Celei⁴, investigațiile de la Coconi s-au impus prin aceea că și-au propus cercetarea întregului lot de componente ale complexului arheologic: locuințe, necropole, sisteme de fortificare⁵ etc.

Din 1960 și pînă în prezent s-au adăugat descoperirilor de la Coconi rezultatele săpăturilor de salvare de la Bragadiru-Zimnicea⁶, cele obținute cu ocazia săpăturilor din vetrele a cinci sate cercetate complet sau în parte pe teritoriul Bucureștilor⁷ și recente descoperiri de la Basarabi-Calafat, localitate atestată documentar sub numele de Vadul Cumanilor, într-un prim document din 3 octombrie 1385, emis de Dan I⁸.

Acestor stațiuni li se alătură descoperirile de mai mică amploare de la Vădastra, cele de la Suslănești, Retevoești⁹, Lerești¹⁰, Piuă Pietrei¹¹ ș.a.

Din toate aceste cercetări și îndeosebi din cele cuprinse în zonele de sud și centru, satul medieval se conturează ca o aglomerare de locuințe totdeauna legate de terasele ce însoțesc cursurile unor ape. Satul Măicănești, de pe teritoriul Bucureștilor, nu depășea în perioada lui Mircea cel Bătrîn numărul de 10—12 case răsfirate pe o suprafață de circa 6 000 m², în timp ce în secolul al XVI-lea aceeași așezare va avea o vatră de circa 24 000 m²¹². Așezarea de la Coconi, de pe malul lacului creat de Mostiștea, ocupa în faza sa de maximă dezvoltare un teren aproape dublu față de nucleul inițial. Extinderea vetrei este concludentă și la satul Grozăvești

² Ion Nestor și colab., *Săpăturile arheologice de la Zimnicea (jud. Teleorman)*, Studii, II, 1949, 1, p. 125; idem, *SCIV*, I, 1950, 1, p. 100—102.

³ D. Berciu, S. Morintz, *Șantierul arheologic Verbicioara*, în *Materiale*, III, p. 184—185; idem, *SCIV*, I, 1950, 1, p. 106 și urm.

⁴ D. Tudor, *Sucidava*, IV, în *Materiale*, I, p. 711.

⁵ N. Constantinescu, *Le stade et les perspectives de la recherche archéologique du village médiéval de Roumanie*, în *Dacia*, NS, VIII, 1964, p. 270.

⁶ Gh. Bichir, *Quelques problèmes des XIIIe et XIVe siècles dans la plaine valaque à la lumière des fouilles de sauvegarde du village de Bragadiru (district de Zimnicea)*, în *Dacia*, NS, IX, 1965, p. 427—439.

⁷ Panait I. Panait, *Contribuții arheologice la cunoașterea satului în sec. al XV-lea pe teritoriul de azi al Bucureștilor*, în *Materiale de istorie și muzeografie*, I, 1964, p. 219—228; idem, *Insemnări arheologice pe șantierele de construcții din București*, în *București*, VII, 1969, p. 33—39.

⁸ *DRH*, B, *Țara Românească*, I, București, 1966, p. 21.

⁹ Dorin Popescu și D. V. Rosetti, *Săpăturile arheologice de la Retevoești*, în *Materiale*, VI, p. 71.

¹⁰ Flaminio Mîrțu, *Biserica necunoscută din sec. al XV-lea descoperită la Lerești-Muscel*, în *Biserica Ortodoxă Română*, an. LXXXVI, 1968, nr. 3—5, p. 447.

¹¹ Săpături efectuate de N. Constantinescu, inedite.

¹² P. I. Panait, *Șantierul Băneasa—Străulești. Cercetările din sectorul Măicănești (1951—1966). Așezarea feudală*, în *București*, VI, 1968, p. 69—70.

de pe dealul cu același nume din capitală. Ca atare creșterea numărului locuitorilor și implicit a suprafeței locuibile este caracteristică așezărilor din secolele XIV—XVI.

Tipul de locuință întâlnit în așezările din veacul al XIV-lea este bordeiul, adesea cu o singură încăpere, și aceasta de modeste proporții. În bazinul mijlociu al Argeșului, bordeiul, de cele mai multe ori dotat cu țest, dar fără cuptor, se va menține și în veacurile următoare când este redescoperită casa de suprafață, lucrată în tehnica paiantei. În secolul al XIV-lea caracteristic atât la munte cât și la cîmpie este bordeiul de dimensiuni reduse. Astfel, la Cetățeni, Porțile de Fier, Verbicioara, Tîrgșor, București, Zimnicea ș.a. sînt cunoscute din acea perioadă cu precădere bordeiele. Săpăturile de la Coconi au dovedit că în timpul existenței acestei așezări casa de suprafață a reprezentat abia 10%¹³. Procentul este mult asemănător și satului Măicănești, în cadrul căruia primele case din paiantă datează de la mijlocul secolului al XV-lea. Acest veac a reprezentat de fapt prima etapă a coexistenței celor două tipuri de locuință, dezvoltarea fiind pe mai departe favorabilă casei de suprafață. În vecinătatea locuinței sau pe un teren în afara zonei locuite sînt întîlnite gropile de cereale. Un studiu asupra unei astfel de gropi descoperită la Vădastra stabilește cantitatea de grîne ce putea fi însilozată la circa 3 316 kg grîu sau 2 855 kg orz¹⁴. Gropile de cereale sînt aproape generale în întreaga zonă cercetată, atât la munte (Retevoești) cât și în cîmpie (Coconi, Verbicioara, București). Existența a opt astfel de gropi în vatra satului Măicănești pare a indica faptul că fiecărei locuințe îi aparținea cîte un atare loc de însilozare.

Cum dimensiunile gropilor de cereale sînt sensibil apropiate de acelea ale gropii de la Vădastra se poate aproxima capacitatea maximă de însilozare pe întregul sat la circa 27 000—33 000 kg grîu. Acest fapt ar indica și ponderea preocupărilor agricole în structura economică a satului din Cîmpia română în secolul al XIV-lea.

Deși este anevoios de precizat existența unor meșteșugari sătești, unele descoperiri permit completarea cunoștințelor privitoare la activitatea acestora. Trei descoperiri rețin atenția prin semnificația lor economică și anume: atelierul de fierar de la Cetățeni¹⁵, cuptoarele de ars oale de la Coconi, pe care descoperitorul lor le datează la sfîrșitul secolului al XIV-lea și mai precis la începutul secolului al XV-lea¹⁶ precum și recent semnalatul cuptor de ceramică de la Tîrgoviște, dotat cu o serie de unelte din fier¹⁷. Aceste vestigii precum și prezența în documente a

¹³ N. Constantinescu, *Observații asupra satului fortificat din Țara Românească în secolele XIV—XV (Așezarea de la Coconir. Oltenița)*, în *SCIV*, XIII, 1962, 1, p. 63.

¹⁴ Corneliu N. Mateescu și Sylviu Comănescu, *Contribuție la studiul gropilor de bucată din perioada lui Mircea cel Bătrîn*, Comunicare ținută la Institutul de arheologie din București în 1963; idem, *Contributo allo studio delle fosse per provviste dell'epoca di Mircea il Vecchio. Fossa scoperta a Vădastra*, în *Ethnographica*, 5—6, 1963—1964, p. 50—59.

¹⁵ D. V. Rosetti, *Cercetările de la Cetățeni*. Comunicare ținută la Institutul de arheologie din București, 1966.

¹⁶ N. Constantinescu, *Coconi—centru de producție ceramică din Țara Românească (sec. al XV-lea)*, *SCIV*, XV, 1964, 1, p. 111.

¹⁷ Dorin Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1968*, *SCIV*, 20, 1969, 3, p. 497.

numeroase mori¹⁸, una dintre ele fiind cercetată de curînd la Tîrgoviște¹⁹, constituie mărturii materiale concludente asupra practicării unor meșteșuguri vechi în cadrul așezărilor sătești.

Un loc important în configurația satului feudal revenea necropolei. Cercetările întreprinse pînă în prezent au permis studierea pe teritoriul Țării Românești a peste 20 de cimitire dintre care cele mai multe au fost semnalate în vetrele așezărilor rurale.

Necropola este o componentă obligatorie a satului medieval. Ea ocupă zona centrală sau una din laturile înglobate ulterior în vatra așezării. Săpăturile de la Coconi și Măicănești au dovedit că în secolele XIV—XV pot funcționa succesiv două sau chiar trei cimitire care aparțin aceleiași comunități.

Singura necropolă, datînd din secolul al XIV-lea, cercetată complet pînă în prezent, este aceea a satului Măicănești din cartierul Străulești al capitalei. Secțiunile deschise pe o suprafață de circa 500 m² au permis studierea a 76 de morminte dintre care 38 au aparținut unor indivizi maturi, iar 38 unor copii sau adolescenți²⁰. Pe cînd gropile perscanelor mature se afundă circa 0,90 m de la nivelul de călcare în pămîntul castaniu, la copii adîncimea este mult mai mică. Înhumarea s-a făcut pe șiruri de gropi orientate est-vest. Nici unul din morminte nu a deranjat vreo urmă de locuință feudală, după cum nici o casă sau bordei din secolele XIV—XVI nu s-au suprapus, ele respectînd o distanță ce variază între 0,50—2m. La necropola a doua, tot de la Măicănești, care datează din secolele XV—XVI, sînt înregistrate suprapuneri de morminte, reînhumări, situații neîntîlnite la cimitirul vechi. Dintre indivizii depuși în necropola Măicăneștilor 34 au avut obiecte de inventar funerar alcătuit din obiecte de podoabă, piese de îmbrăcăminte, monede.

Tabel privind inventarul funerar al necropolei de la Măicănești

Numărul indivizilor cercetați	Inventarul funerar								Total obiecte descoperite
	Piese de îmbrăcăminte								
	Monede	Inele	Cercei	Brățări	Catarame	Nasturi globulari	Brlie	Stofă	
76	9	16	1	1	4	4	2	1	38

Este necropola sătească cea mai bogată pe care o cunoaștem în stadiul de față în Țara Românească, intrucît atît la Tîrgșor cît și la Coconi, Zimnicea ș.a. inventarul descoperit a fost foarte redus.

Pe baza monedelor găsite, necropola de pe malul Colentinei se plasează în timpul domniei lui Mircea cel Bătrîn. Toate monedele sînt emi-

¹⁸ DRH, B, Țara Românească, 1, p. 27.

¹⁹ Dorin Popescu, *art. cit.*, SCIV, 20, 1969, 3, p. 497.

²⁰ Ioana Popovici, *Données anthropologiques concernant la population d'une petite communauté villageoise (Cimitière I, Străulești XIVe—XVe siècle)*, în *Annuaire roumaine d'anthropologie*, 7, 1970, p. 15—20.

siuni ale acestui voievod una din ele pârînd a fi rebătută în vremea lui Mihail I²¹.

Ca atare, necropola cuprinde totalitatea indivizilor decedați timp de 35—40 de ani în vatra unui sat de proporții modeste.

Secolul al XIV-lea se remarcă printr-o densitate de așezări, multe dintre ele grupate în jurul unor centre urbane. Astfel Zimnicea, Cîmpulungul, Bucureștii se dezvoltă în cadrul unor conglomerate de sate indisolubil legate printr-o puternică viață economică. Microcercetarea bazinului mijlociu al Argeșului a permis stabilirea salbei de așezări rurale din zona Bucureștilor, în a căror structură economică și socială se definesc concludent efectele influenței orășenești²². Ceea ce constituie o trăsătură esențială a acestui stadiu este caracterul exploziv demografic pe care secolul al XIV-lea îl aduce, cel puțin în zona centrală a Cîmpiei române. În timp ce la Cetățeni, Argeș, Porțile de Fier etc. continuitatea de locuire din secolele anterioare este pe deplin elucidată, în zona Bucureștilor, multe din stațiunile medievale își au originea în secolul al XIV-lea²³. Această populare este masivă acoperind o suprafață între Dîmbovița și Colentina pe o lungime de circa 30 km și care coboară, prin stațiunile Coconi și Frumoasa, pînă spre lunca Dunării.

Fără a prelua mecanic informațiile însemnărilor lui Pietro Luccari, tipărite la începutul secolului al XVII-lea²⁴, sau relatările *Letopiseșului Țării Românești* privind așa-numita coborîre a populației de la munte spre cîmpie²⁵, va trebui să admitem o pulsație demografică, singura care poate sta la baza explicației înderirii așezărilor rurale. Un rol important în această problemă a revenit înderirii și extinderii statului feudal Țara Românească după victoria lui Basarab I la Posada, în toamna anului 1330. Cert apare faptul că înderirea satelor în cîmpie, mai precis a acelorora din Muntenia, a continuat în tot decursul acestui veac, înregistrîndu-se un moment de maximă afirmare în timpul domniei lui Mircea cel Bătrîn. Descoperirile arheologice și numismatice au dovedit de pe acum că nu este vorba de popularea unor zone deșarte ci de o înderire a așezărilor sătești. Vestigiile de la Bragadiru — Zimnicea vădesc incontestabil o locuire autohtonă încă de la sfîrșitul secolului al XIII-lea, pe cînd descoperirile de tezaure²⁶ și monede izolate din zona Bucureștilor²⁷ permit urmărirea continuității de viață în secolele XI—XIII²⁸. Secolul al XIV-lea, prin numeroasele vetre de sate, tezaure de monede și obiecte de podoabă, fortificații ș.a.

²¹ Identificarea monedelor a fost făcută de cercetătoarele Iulia Constantinescu și Maria Grigoruță. Vezi și M. Grigoruță, *Monede de la Mircea cel Bătrîn descoperite la București*, Comunicare la a VI-a sesiune a muzeelor 1970. Mss.

²² Panait I. Panait, *Inceputurile orașului București în lumina cercetărilor arheologice*, în *București*, V, p. 23.

²³ *Ibidem*, p. 22—23.

²⁴ C. C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, București, 1966, p. 47.

²⁵ *Istoria Țării Românești de cînd au descălecat pravoslavnicii creștini*, în *Cronicari munteni*, I, București, 1968, p. 23. O ipoteză similară a fost emisă și de prof. dr. doc. Gh. Cantacuzino la sesiunea Institutului de arheologie din 1961—1962.

²⁶ Irimia Dimian, *Cîteva descoperiri monetare bizantine pe teritoriul R.P.R.*, în *SCN*, I, 1957, p. 202; O. Iliescu, *Despre un tezaur de monede bizantine din vremea Comnenilor găsit în București*, *SCN*, III, 1960, p. 493—494.

²⁷ Bucur Mitrea, *Découvertes récentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, în *Dacia*, NS, V, 1961, p. 591.

²⁸ *Istoria orașului București*, București, 1965, p. 68.

confirmă sosirea unor noi comunități care au afectat îndeosebi regiunile centrale ale cîmpiei muntene. Unele excepții vor trebui admise în Oltenia, acolo unde, datorită condițiilor politice din secolul al XIII-lea, dezvoltarea social-economică a avut unele particularități. Aici, fenomenul de pulsație demografică s-a putut petrece mai timpuriu decît în stînga Ol-
tului, unde controlul cetelor tătare s-a menținut încă puternic pînă în primele decenii ale secolului al XIV-lea. În acest sens informațiile cuprinse în *Diploma Ioanișilor* din 1247, document fundamental în istoria feudală a Țării Românești, atestă o susținută activitate economică și o configurație politică bine definită²⁹.

Mișcarea demografică de la jumătatea secolului al XIV-lea a avut la bază în primul rînd considerațiuni economice. Noii sosiți trec de îndată la practicarea unor îndeletniciri productive, favorizate de cadrul natural în care se stabilesc. Agricultură, pescuitul, creșterea vitelor sînt izvoare de bunuri capabile să asigure participarea noilor comunități la susținerea schimburilor de mărfuri produse în centrele meșteșugărești din țară sau de peste hotare.

Din studierea materialului arheologic de care beneficiem astăzi rezultă că rezervorul demografic este zona subcarpatică. Pulsația demografică în secolul al XIV-lea este indubitabilă de la nord spre sud, atin-gind în ultimă instanță lunca Dunării, deja populată cu așezări de tipul aceloră de la Drubeta, Celei, Zimnicea, Bragadiru.

Deși în secolul al XIV-lea nu poate fi vorba de un culoar de se-parare a zonei dunărene de cea deluroasă, totuși, în manifestările culturii materiale surprinse la Zimnicea sau la Cetățeni se descifrează unele trăsături caracteristice uneia sau alteia din aceste stațiuni. Ceramica de la nord de exemplu este de o netă factură carpatică, cu o arie de răspîndire mult spre centrul Europei³⁰, în timp ce Zimnicea, Bragadiru sau Frumoasa se leagă mai strîns de Balcani³¹. În așezările noi pe care le surprindem în zona centrală a cîmpiei apar dovezi ale prezenței comuni-tăților de la nordul provinciei. Se remarcă în primul rînd vasul tipic, frecvent întîlnit în toate locuințele, borcanul cu buza triunghiulară în secțiune, pe care îl vom întîlni extrem de rar la Zimnicea, dar care este nelipsit la Argeș, Tirgoviște, Cîmpulung. Contactul viguros al noilor sosiți cu locuitorii așezărilor dunărene se va solda cu estomparea formelor de factură carpatică și cu crearea unor noi tipuri caracteristice veacului al XV-lea. Este de fapt în evoluția ceramicii medievale o ultimă etapă de utilizare a unor vase de o anumită formă, cu un anumit decor, caracte-ristice secolului al XIII-lea, așa cum a demonstrat-o D.V. Rosetti la Cetățeni³² și N. Constantinescu la Argeș³³. În fond, perioada lui Mircea cel Bătrîn atît de plener dezvoltată din punct de vedere economic va

²⁹ C. C. Giurescu, *Organizarea financiară a Țării Românești în epoca lui Mircea cel Bătrîn*, București, 1927, p. 12.

³⁰ *Materialy Archeologične*, I, 1959, Krakow, I/5; *Ausgrabungen und Funde*, Akademie-Verlag, Berlin, VIII, 1963, I, p. 58.

³¹ *Известия на Археологическия институт*, Sofia, XXII (1959), p. 530; Stamen Mihailov, *Разкопки на градището при с. Стърмен* în *Археология*, an. V (1963), 3, p. 11 ș.a.

³² D. V. Rosetti, *Șantierul arheologic Cetățeni*, în *Materialy*, VIII, p. 76.

³³ N. Constantinescu, *Cercetarea arheologică de la Curtea domnească din Argeș, 1967*, în *Studii și comunicări*, Pitești, 1968, p. 126.

marca un puternic impuls atît în domeniul ceramicii cît și în cel al orfevreriei sau al tehnicii constructive.

Săpăturile mai vechi, mult amplificate în ultimele decenii, au permis studierea vestigiilor domnești de la Argeș³⁴, Tîrgoviște³⁵, București³⁶, precum și a lăcașurilor de cult de la Vodița, Snagov, Cozia, Cotmeana ș.a. Cele două curți voievodale de la Argeș și Tîrgoviște se înfățișează astăzi ca fiind alcătuite din case domnești, biserici, ziduri înconjurătoare. Tehnica de lucru este identică, deși etapele de înălțare diferă cu aproape o jumătate de veac. Palatul domnesc de pe malurile Ialomiței, înscris un plan dezvoltat cu bolțile distribuite pe patru travee despărțite prin piloni patrulateri³⁷. Tîrziu, la jumătatea secolului al XVI-lea, meșterii lui Mircea Ciobanul vor transpune la Curtea Veche din București același plan întilnit la palatul de la Tîrgoviște. Folosită în condițiile asocierii la domnie a lui Mihail I cu domnesul său părinte, Tîrgoviștea a reprezentat un centru economic și politic de prim rang. Ea însăși este o mărturie a eforturilor voievodale de a asigura țării o cît mai temeinică conducere.

Puținele izvoare scrise pe care le cunoaștem în prezent arată că domnia a beneficiat de dregători regionali meniți a o reprezenta și a-i apăra interesele. Unii dintre aceștia foloseau mici cetăți din care supravegheau drumurile comerciale sau țineau sub ascultare satele învecinate. O astfel de cetățuie a funcționat în secolul al XIV-lea și pe teritoriul capitalei, acolo unde în anii 1458—1459 Vlad Țepeș va înălța Cetatea Bucureștilor.

Cetățuia a fost făcută pe un ușor mamelon flancat la sud de albia mereu schimbătoare a Dîmboviței, la est de riul Bucureștioara, la nord de o zonă în care izvoarele creau un lac secat tîrziu în secolul al XVII-lea, iar la vest de unele văioage adînci. Construcția se înscrie într-un plan ușor trapezoidal cu latura de sud de 14,5 m cea de nord de 12 m iar celelalte laterale de 13,5 m. Astfel suprafața acoperită de acest turn nu depășește cu mult 160 m². Grosimea zidurilor de fundație este și ea neuniformă, oscilînd între 0,46 m pe latura de vest și 0,75 m pe cea de sud. Constructorii au folosit un mortar alb-gălbui cu pietriș și cuiburi de var nestins, rostul între rîndurile de cărămizi fiind de 3—3,5 cm. Numai la colțul de nord-vest s-a observat un bloc de piatră de talie, la restul zidurilor folosindu-se cărămidă în bucăți întregi sau fragmentară, în general bine arsă. Pe cînd colțul de nord-vest se încheie un unghi drept cel de nord-est se prezintă rotunjit. Secțiunile deschise pe toate laturile construcției din cărămidă au dovedit că de jur împrejurul zidurilor se află un șanț, care la —1,50 m față de nivelul de călcare al epocii respective, avea o lățime de 2,20—2,45 m. De fapt, atît șanțul cît și fundațiile se

³⁴ Virgiliu Drăghiceanu, *Curtea domnească din Argeș*, în *BCMI*, 1917—1923, p. 46; N. Constantinescu, *op. cit.*, în *Studii și comunicări*, Pitești, 1968, p. 123—138.

³⁵ N. Constantinescu, *Contribuții arheologice asupra Curții domnești din Tîrgoviște (sec. XIV—XVII)*, în *SCIV*, XV, 1964, 2, p. 225—238; N. Constantinescu și Cristian Moisescu, *Curtea domnească din Tîrgoviște*, București, 1965, planșa IV.

³⁶ Panait I. Panait, *Cetatea Bucureștilor în sec. XIV—XV*, în *Rev.Muz.*, VI, 1969, 4, p. 310—318.

³⁷ Arh. Cristian Moisescu, *Prima Curte Domnească de la Tîrgoviște*, în *BMI*, XXXIX, 1970, 1, p. 11—15.

opresc în stratul de nisip și pietriș care corespunde și pinzei de apă freatică. Interdependența între ziduri și șanț este categorică întrucît pe fundul șanțului se află un strat de mortar identic cu cel folosit de constructorii fortăreței. Întrucît întreaga suprafață a fost suprapusă de cetatea din bolovani de rîu a lui Vlad Țepeș nu s-au mai păstrat din zidurile de cărămidă decît fundațiile pe o adîncime de 0,40—0,80 m. În felul acesta s-a spulberat orice putință de a stabili modul de folosire a suprafeței interioare a acestei cetăți. Singurele porțiuni care au oferit posibilitatea obținerii unor materiale ce au aparținut perioadei de funcționare a citadelii a fost șanțul înconjurător. Aici au fost găsite birne de stejar carbonizate, dintre care una avea lățimea de 0,12 m și lungimea de peste 2 m. Pretutindeni s-au găsit în șanțul cercetat fragmente de olane cu una din suprafețe, cea de afară, bine netezită, pe cînd cealaltă era aspră, din cauza nisipului cu care a fost acoperit obiectul înainte de coacere. După grosimea pereților reiese că s-au folosit 2—3 tipuri de olane, care acopereau construcția.

Una din problemele cele mai spinoase ce se pun aici este plasarea în timp a acestei fortărețe. Prin situația clară ivită în urma suprapunerii zidurilor bolovănite ale cetății lui Vlad Țepeș, care confirmă izvoarele scrise, reiese că fortăreața în formă de turn este anterioară mijlocului secolului al XV-lea. Prezența în șanțul din jurul zidurilor de cărămidă (umplut în partea sa inferioară în mod lent) a fragmentelor unor vase din pastă poroasă cu briu de linii incizate pe umărul vasului, a buzelor de borcan cu streășină indică în mod cert cel de-al XIV-lea veac.

Descoperirea acestor vestigii în centrul vechii vetre a Bucureștilor dovedește că începuturile tîrgului de aici coboară cu aproape un veac față de binecunoscutul hrîsov emis de Vlad Țepeș la 20 septembrie 1459. Putem astfel afirma că așezarea de aici, înconjurată de sate risipite pe terasele afluenților Argeșului, a beneficiat de o fortăreață militară ce putea fi sediul unui dregător domnesc, în a cărei sarcină cădea atît executarea unor îndatoriri feudale, cît și protejarea drumurilor ce legau centrele carpatice cu cele de pe malurile Dunării.

În ansamblul fortificațiilor de apărare, citadela de la București se prezintă ca una dintre primele construcții de acest gen din Cîmpia română și singurul obiectiv militar cunoscut, făcut din cărămidă. Începînd cu zidurile cetății Severinului, cu cele de la Argeș, Cîmpulung, Poenari, cetățile de pe cursul superior al Dimboviței, Turnu și Giurgiu, toate construcțiile secolelor XIV—XV sînt înălțate din piatră sau bolovani de rîu și puțină cărămidă. Se cunosc totuși și unele edificii, sau părți din acestea, la care s-a folosit exclusiv cărămidă. Printre ele se remarcă biserica Cotmeana înălțată la 1383³⁸, pereții bisericii vechi din Tîrgoviște din perioada lui Mircea cel Bătrîn³⁹, partea superioară a pereților de la mult dezbătuta biserică Sin Nicoară de la Argeș⁴⁰. Dar toate acestea sînt lăcașuri de cult. Descoperirile din zona Curtea Veche din București dovedesc că în secolul al XIV-lea și unele fortificații din interiorul țării erau

³⁸ Radu Greceanu, Eugenia Greceanu, *Istoricul și restaurarea bisericii fostei mînăstiri Cotmeana*, în *Monumente istorice. Studii și lucrări de restaurare*, DMI, 1967, p. 61—62.

³⁹ N. Constantinescu și C. Moisescu, *op. cit.*, București, 1965, p. 35.

⁴⁰ Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, I, București, 1963, p. 70.

amenajate din acest material de construcție, mai puțin rezistent decît piatra.

În lumina acestor realități, își găsesc o deosebită importanță însemnările italianului Giacomo di Petro Luccati, care scria că pe la 1310 Negru Vodă, încîntat de frumusețea plaiurilor și cîmpurilor valahe, a făcut cetatea Cîmpulungului și a înălțat din cărămidă, „cetățui la București, Tirgoviște, Floci și Buzău” („Fabrico la citta in Campolongo e tirà alcune cortine di matoni in Bucuriste, Tirgoviște, Floc et Busa”). Lăsînd la o parte data de 1310 și discuția asupra personajului voievodal amintit de cărturarul italian este de reținut faptul că la sfîrșitul secolului al XVI-lea se mai păstra în tradiția locală, de unde s-a informat și oaspetele occidental, informația existenței aici a unei fortărețe din cărămidă datînd din secolul al XIV-lea. În ceea ce privește forma acestui turn ea este frecventă atît pe teritoriul românesc cît și în alte părți ale Europei.

Însăși cetatea Poenarilor are drept nucleu un turn prismatic la care s-au adosat zidurile fortificației ulterioare⁴¹. Cetatea de la Turnu s-a dezvoltat ca o construcție dominată de turnul poligonal, neregulat⁴². Temeliile unui donjon datînd din secolele XIII—XIV sînt descoperite și la cetățuia zisă a lui Negru Vodă de la Cetățeni⁴³.

Cît privește zona balcanică este de amintit cuvîntul de protest adresat de împăratul Constantin al XII-lea Paleologul lui Mahomed al II-lea Fatih cînd acesta înălța triumghiulara fortăreață de la Rumelie Hisar, amintindu-i că de cînd trupele otomane s-au stabilit în Balcani „nici unul pînă la tine n-a căutat să ridice în bătătura Constantinopolei un turn sau vreo colibă”⁴⁴. Este cunoscut faptul că în secolul XIV—XV funcționau în zona mediteraneană unele fortificații din cărămidă. Cronicarul Ducas relatează că la sfîrșitul secolului al XIV-lea oastea otomană a cucerit cetatea Sebastiei care era făcută din cărămidă nearsă⁴⁵. La zidurile ce înconjură Bizanțul medieval, cărămida a avut un rol deosebit, fiind predominantă față de blocurile de piatră.

Astfel, prin forma ei și prin materialul de construcție din care a fost înălțată, cetățuia Bucureștilor vădește un aspect nou al influenței sudice în Țara Românească.

Secolul al XIV-lea tulburat prin prezența la Dunăre a oștilor otomane a impus de fapt schimbarea direcțiilor de apărare a țării și introducerea unor tipuri noi de fortificație.

Inexpugnabila cetate de la Poenari, a cărei primă fază, recente descoperiri o stabilesc în prima jumătate a secolului al XIV-lea⁴⁶, cetatea de la Podul Dimboviței și ea datată tot în secolul al XIV-lea⁴⁷, vor avea corespondențe la Dunăre : bastioanele de la Turnu și cetatea din insulă

⁴¹ *Ibidem*, p. 111.

⁴² Gr. Florescu, *Cetatea Turnu*, în *RIR*, MCMXLV, vol. XV, fasc. IV, p. 443.

⁴³ Dorin Popescu, *op. cit.*, în *SCIV*, X, 1959, 1, p. 153.

⁴⁴ Ducas, *Istoria turco-bizantină (1341—1462)*, Edit. Acad., 1958, p. 88.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 296.

⁴⁶ Gh. I. Cantacuzino, *Cetatea Poenari*, *SCIV*, 22, 1971, 3, p. 284.

București, 1969.

⁴⁷ Săpăturile au fost efectuate de cercetătorii Alexandrina Alexandrescu și Lucian Chițescu.

de la Giurgiu, ale cărei ziduri, făcute din piatră cu mortar și prundiș, ating grosimea de 1,50 m⁴⁸.

Dacă aceste cetăți dunărene sînt de mai mult cunoscute prin săpături sau prin studiul izvoarelor documentare și cartografice, ceea ce au adus nou investigațiile arheologice sînt precizările legate de fortificarea unor sate, de ridicarea unor cetăți de lemn și pămînt, de existența cetățuiei din cărămidă de la București. Existența șanțurilor de apărare de la Coconi⁴⁹, a aceluia de la Basarabi, care închide circa 1/3 din suprafața așezării⁵⁰, atestă material prezența acestui sistem de apărare la care recurgeau comunitățile sătești din cîmpie în perioada primelor contacte cu oștile ofensive otomane. Cît privește cetatea de pămînt de la Frumoasa, ea este o continuare în secolul al XIV-lea a vechii tehnici de construcție de acest gen, întîlnită frecvent în Moldova, și care se va menține dincoace de munți pînă în secolul al XVI-lea. De formă pătrată, cu palisadă și două șanțuri și valuri de apărare, cetatea de la Frumoasa este datată la sfîrșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului următor⁵¹. Dispariția ei corespunde uneia din pustietoarele expediții otomane, din primele două decenii ale secolului al XV-lea.

De fapt toate așezările sătești pe care le cunoaștem astăzi în zona bazinelor Mostiștea, Argeș și Vedea vădesc momente de distrugere masivă, datorată, după părerea unanimă a cercetătorilor lor, incursiunilor otomane. La Coconi vor fi distincte trei faze de locuire⁵², la Măicănești două, la Bragadiru-Zimnicea, Frumoasa, șocul unor incendii și jafuri este incontestabil. Astfel măsurile de apărare luate de localnici pe deoparte și rezultatele unor incursiuni otomane pe de altă parte dovedesc și pe această cale pericolul enorm pe care l-a reprezentat puterea Semilunei în tot timpul domniei lui Mircea cel Bătrîn.

Este în mărturiile arheologice de care beneficiem astăzi o situație unanim acceptată și anume că perioada acestui mare om politic și strateg militar a însemnat crearea unui sistem defensiv românesc atît la Dunăre, cît și spre centrul Cîmpiei române.

În bună parte, pe trîncicia acestor cetăți din piatră, din lemn și pămînt a fortificațiilor satelor se va sprijini politica militară de apărare a lui Mircea, garanție de seamă a prosperității economice a așezărilor valaha. Din cunoștințele pe care le avem astăzi asupra culturii materiale a Țării Românești, domnia lui Mircea I poate fi comparată cu perioadele de înflorire economică și culturală în care se va afla țara în vremea lui Matei din Brîncoveni sau a lui Constantin Brîncoveanu.

Beneficiem astăzi de un bogat inventar funerar medieval descoperit în necropolele din jurul Cîmpulungului⁵³, la București⁵⁴, la

⁴⁸ I. Barnea și colab., *Șantierul arheologic Giurgiu*, în *Materiale*, IV, p. 228.

⁴⁹ N. Constantinescu, *Observații asupra satului fortificat din Țara Românească în secolele XIV—XV (Așezarea de la Coconi r. Ottenița)*, în *SCIV*, XIII, 1962, 1, p. 76.

⁵⁰ D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1968*, în *SCIV*, 20, 1969, 3, p. 494—495. Săpăturile sînt conduse de cercetătorul D. Vilceanu.

⁵¹ N. Constantinescu, *Cetatea de pămînt din sec. al XIV-lea de la Frumoasa (r. Zimnicea)*, în *SCIV*, 16, 1965, 4, p. 739; Alexandru Andronic, *Cercetări arheologice privind unele curși domnești și cetăți medievale din România*, în *SAI*, XIII, 1969, p. 74.

⁵² N. Constantinescu, *op. cit.*, în *Dacia*, N.S, VIII, 1964, p. 272.

⁵³ Flaminu Mirțu, *op. cit.*, în *Biserica Ortodoxă Română*, p. 448.

⁵⁴ P. I. Panait, *op. cit.*, în *București*, V, 1967, p. 17, fig. 2.

Guruieni⁵⁵ sau în unele din cele 176 morminte de la Verbicioara⁵⁶. Cîteva observații se impun asupra acestei categorii de obiecte de podoabă, alcătuite din inele, cercei, brățări, aplice, catarama etc.

— Se constată o similitudine pînă la identitate între obiectele de la Suslănești⁵⁷, Retevoiești⁵⁸, Lerești⁵⁹, Verbicioara, Turnu Severin⁶⁰, cu cele de la București sau din alte așezări sudice. Pînă și unele motive, mai rar întîlnite în Țara Românească (ca acea reprezentare a capului de bour), apar aproape identice pe inelele de la Lerești⁶¹, Guruieni⁶² și Drubeta⁶³. Cit privește motivele pe bază de floare de crin ele sînt generalizate.

— Aceste inele lucrute în cea mai mare parte, dintr-un disc de argint sudat la o bară cu secțiune rotundă provin din ateliere meșteșugărești în care se practica o tehnică foarte asemănătoare. Cum necropolele din zona Cîmpulungului cuprind tipurile cele mai complete, se poate presupune existența unor atare ateliere în centrele urbane subcarpatice.

— Obiectele de podoabă au cunoscut o largă difuziune fiind surprinse în procente diferite⁶⁴, atît în zona de nord cît și în porțiunile centrale și sudice ale Țării Românești. Este vorba deci de un produs solicitat pe piața internă și trebuie s-o spunem parcă mai mult în mediul sătesc decît în cel urban.

Inventarul funerar întîlnit la Măicănești vădește un evident contrast între aspectul îngrijit al pieselor de podoabă și amenajarea locuinței, de cele mai multe ori extrem de modestă.

— Ceramica smălțuită, procentual mai scăzută în secolul al XIV-lea decît în veacul următor, este în bună parte producție locală, dar de influență bizantină⁶⁵. Acest fapt este dovedit de ceramica de la Zimnicea și cea de la Coconi, centru în care influența mediteraneană apare concludentă și în decorul cupelor (alcătuit din motive zoomorfe) atît de des întîlnite în așezările anatoliene, încă din secolele XII-XIII⁶⁶.

Unele tezaure, ca acelea de la Gogoșu⁶⁷, sau anumite grupuri de podoabe din inventarul funerar ilustrează schimbul făcut de locuitorii Țării Românești, beneficiari ai unei însemnate cantități de bani emiși în acel timp în bănăriile domnești, cu neșătorii străini. Descoperirile ma-

⁵⁵ N. Constantinescu și Al. Marinescu, *În problema satelor medievale de pe Vedea și Teleorman. Descoperirile arheologice de la Guruieni: și Orbeasca de Jos*, în *Rev.Muz.*, III, 1960, 1, p. 74.

⁵⁶ D. Berciu și colab., *Șantierul arheologic Verbicioara—Dolj*, în *SCIV*, II, 1951, 1, p. 244.

⁵⁷ Obiecte expuse în muzeul local din Cîmpulung Muscel.

⁵⁸ Dorin Popescu și D. V. Rosetti, *Săpăturile arheologice de la Retevoiești*, în *Materiale*, VI, p. 713.

⁵⁹ Flaminu Mirțu, *Reprezentarea florii de crin pe inele*, în *Țara Românească*, în sec. XIV—XVI, în *SCIA*, 16, 1969, 1, p. 125—127.

⁶⁰ Alexandru Bărcăcilă, *Monede, podoabe și fragmente ceramice de la termele Drubetei*, în *Materiale*, V, p. 778, fig. 2/8, fig. 18.

⁶¹ Flaminu Mirțu, *op. cit.*, în *Biserica Ortodoxă Română*, fig. 10/4.

⁶² N. Constantinescu și Al. Marinescu, *op. cit.*, în *Rev.Muz.*, III, 1960, 1, p. 74.

⁶³ Al. Bărcăcilă, *op. cit.*, în *Materiale*, V, p. 778, fig. 2/12.

⁶⁴ P. I. Panait, *op. cit.*, în *București*, V, p. 15.

⁶⁵ Radu Florescu, *Recenzie asupra studiului „Cercelările de artă medievală”*, de M. A. Muzicescu, publicată în *SCIA*, IX, 1962, 1, p. 245.

⁶⁶ Piese de acest gen sînt expuse în Muzeul de artă turc-islamică din Istanbul.

⁶⁷ Răzvan Teodorescu, *Sur la continuité artistique balkano-danubienne au moyen âge*, în *RÉSEE*, VI, 1968, 2, p. 290—291.

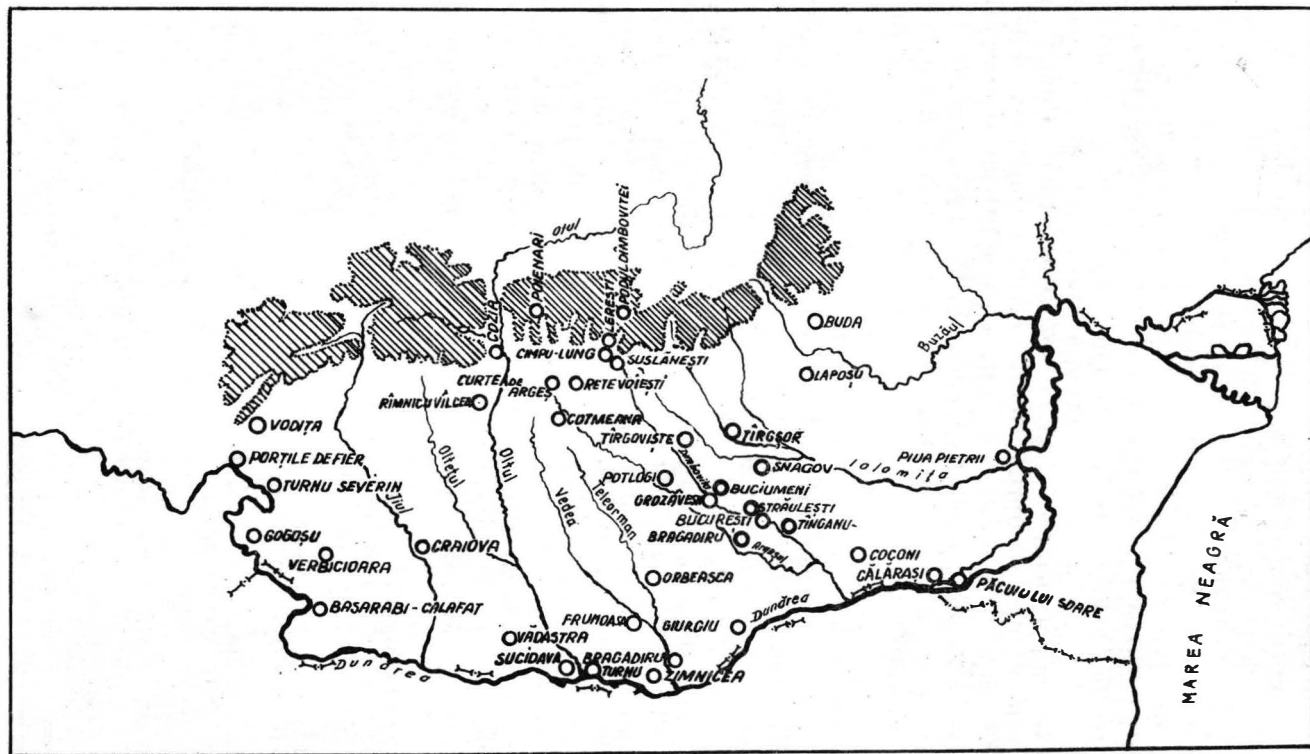

Fig. 1. — Descoperiri arheologice din secolul al XIV-lea în Țara Românească.

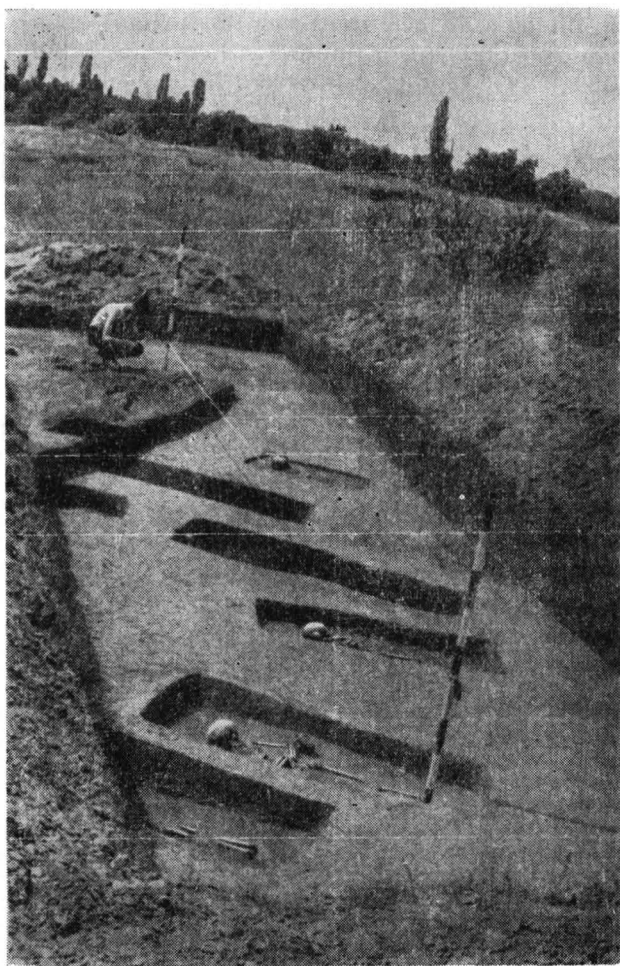

Fig. 2. — Secțiune în necropola satului Măicănești.

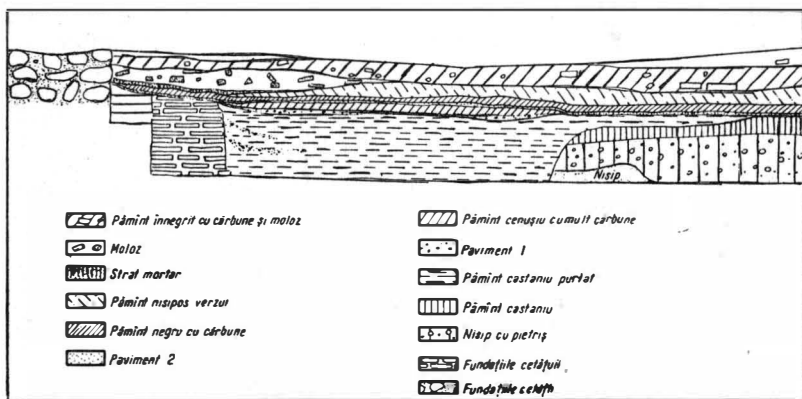

Fig. 3. — Profil stratigrafic pe latura de est a Cetății Bucureștilor.

rilor tezaure de monede de la Mircea cel Bătrîn la Tîrgoviște, Basarabi, Constanța, Gura Suții (Titu), Rîmnic⁶⁸, Dichiseni (Ialomița)⁶⁹ ș.a. dovedesc largile posibilități de schimb existente în acel timp în târgurile și satele muntene⁷⁰.

Cultura materială a secolului al XIV-lea se prezintă unitară pe întreg teritoriul dintre munte și Dunăre. Ea este comună întregii populații românești fiind ajunsă la un stadiu de maturizare după un îndelungat proces evolutiv.

Această realitate surprinsă astăzi plenar prin săpăturile arheologice din zona subcarpatică, sau din lunca marelui fluviu, dezvăluie elementul fundamental al marilor prefaceri politice ce caracterizează cel de-al XIV-lea veac din istoria românilor.

RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES SUR LA CULTURE MATÉRIELLE EN VALACHIE AU XIVe SIÈCLE

RÉSUMÉ

Ces dernières années on a étudié entièrement ou partiellement, sur le territoire de la Valachie, plus de 40 objectifs archéologiques datant du XIVe siècle. La plupart sont des établissements ruraux, auxquels sont venus s'ajouter des cours princières, des églises fortifiées ou des monastères, des trésors. Tous ces vestiges se trouvent épars aussi bien dans la plaine du Danube et la zone subcarpatique qu'au centre de la plaine valaque.

La présente étude analyse le type d'établissement et d'habitation dans le cadre du village ainsi que le processus de multiplication des localités rurales, surtout dans la zone centrale de la plaine. Cet incontestable progrès est dû à une poussée démographique venant du nord vers le sud, favorisée par l'extension de l'Etat féodal vers l'est. L'un des villages étudiés, sur le territoire de la capitale, était composé de 10—12 habitations. L'étude complète de la nécropole a permis de préciser que 76 individus, dont 38 adultes, y ont été inhumés durant un laps de temps de 35—40 années. Le mobilier funéraire découvert dans 34 tombes est extrêmement varié et très ressemblant à celui mis au jour dans la nécropole de la zone subcarpatique. Les objets proviennent des ateliers qui fonctionnaient dans les villes de Valachie et de Transylvanie.

L'apparition du péril ottoman a provoqué l'extension du système défensif des frontières au Danube, par l'érection de nouvelles forteresses ou par la fortification de certains villages, tels ceux de Coconi, Bassarabi (Calafat), etc.

Un type particulier de construction est représenté par la citadelle de Bucarest, construite en brique sur environ 160 m². Elle était le siège

⁶⁸ O. Ilescu, *Cel dintli simpozion de numismatică feudală românească*, în *Studii*, XVIII, 1965, 5, p. 1154—1155.

⁶⁹ Informații primite de la Niță Anghelescu, directorul Muzeului din Călărași.

⁷⁰ Ion Neslor, *Directions de recherches d'archéologie médiévale en Roumanie*, în *RRH*, IX, 1970, 3, p. 411.

d'un dignitaire princier et permettait de surveiller la voie qui unissait les centres des Carpates avec le sud du Danube.

Analysée dans son ensemble, la culture matérielle de la Valachie se révèle au XIVe siècle complètement unitaire sur tout le territoire et manifeste une évidente prospérité.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Découvertes archéologiques du XIVe siècle en Valachie.

Fig. 2. — Section dans la nécropole du village de Maicănești.

Fig. 3. — Profil stratigraphique sur le côté est de la citadelle de Bucarest.

